

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การใช้สื่อมวลชน : ความหมายและการวัด

การใช้สื่อมวลชน(mass media use) เป็นศัพท์ที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในงานวิจัยสื่อสารมวลชน หมายถึงพฤติกรรมที่ประชาชนทั่วไปอ่านหนังสือพิมพ์ อ่านนิตยสาร ฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ และดูภาพยนตร์ ในการกระทำทั้ง 5 ประการนี้ อาจจะกระทำประการใดประการหนึ่ง เช่นดูโทรทัศน์แต่เพียงอย่างเดียว หรืออาจจะกระทำหลายประการ เช่น ดูโทรทัศน์ ฟังวิทยุ และอ่านหนังสือพิมพ์ หรืออาจจะกระทำทั้งหมด 5 ประการดังกล่าว ก็ถือว่า เป็นการ ใช้สื่อมวลชนทั้งสิ้น

โดยทั่วไปการวัดตัวแปรการใช้สื่อมวลชน ส่วนใหญ่มักจะพิจารณาจากความบ่อยครั้งที่ใช้ ระยะเวลาที่ใช้ ประเภทของสื่อมวลชนที่ใช้ และประเภทของข่าวสารที่ใช้ (ข่าว บทความ สารคดี บันเทิง ฯลฯ) อย่างไรก็ตามในการวัดการใช้สื่อมวลชนนั้น ย่อมอาจมีหลักเกณฑ์ที่แตกต่างออกไปได้อีก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุผลและแนวความคิดของผู้วิจัยแต่ละคนว่า ต้องการวัดอะไร

คัลเบิร์ตสันและสแตมเพิล (H.M. Culbertson and G.H. Stempel III, 1986 : 590-591) วัดการใช้สื่อมวลชนสองประเภท คือการอ่านหนังสือพิมพ์และการดูโทรทัศน์ โดยพิจารณาจากความบ่อยครั้งของการใช้สื่อมวลชนสองแบบ ได้แก่การใช้แบบเจาะจง(focused use) หมายถึงการอ่านและการดูข่าวการเมืองระดับท้องถิ่นและระดับรัฐ และการใช้แบบทั่วไป(general use) หมายถึงการอ่านและการดูข่าวทั่ว ๆ ไป ไม่กำหนดว่าเป็นเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

มีข้อสังเกตว่า การวัดการใช้สื่อมวลชนแบบเจาะจงของคัลเบิร์ตสันและสแตมเพิล เป็นการวัดที่บ่งบอกถึงตัวเนื้อหาข่าวสาร เฉพาะ เรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ประชาชนได้รับจากสื่อมวลชน

แต่ละประเภท

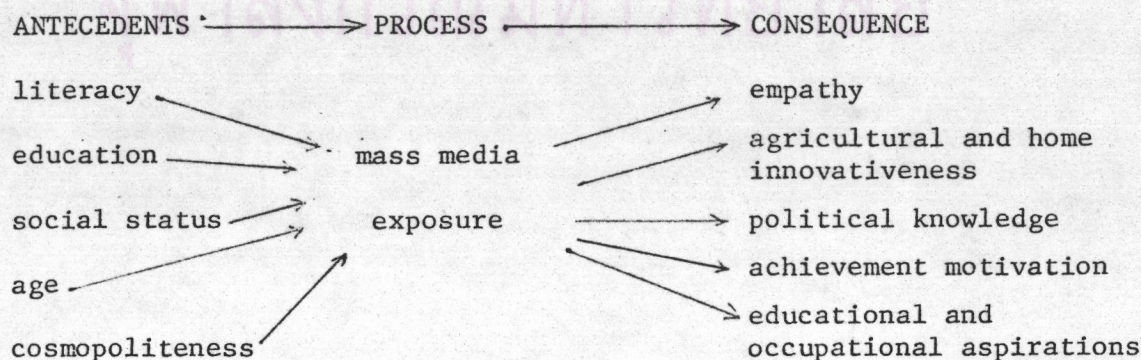
สโตรแมนและเซลต์เซอร์ (C.A. Stroman and R. Seltzer, 1990 : 884) วิจารณ์การใช้สื่อมวลชนสองประเภท คือการอ่านหนังสือพิมพ์และการดูโทรทัศน์ เช่นกัน โดยพิจารณาจากความบ่อยครั้งที่ใช้ต่อสัปดาห์ และประเภทของสื่อมวลชนที่ใช้เป็นประจำ ได้แก่ การอ่านหนังสือพิมพ์อย่างเดียว การดูโทรทัศน์อย่างเดียว และทั้งการอ่านหนังสือพิมพ์และการดูโทรทัศน์

ประมะ สตะเวทิน (2531 : 31-37) วิจารณ์การดูโทรทัศน์ของเยาวชน โดยพิจารณาจากความบ่อยครั้งที่ดู ระยะเวลาที่ดู รูปแบบของเนื้อหาข่าวสารที่ดู สถานีโทรทัศน์ที่เปิดดู วัตถุประสงค์ในการดู การดูร่วมกับผู้อื่น ดูโทรทัศน์ตามคำแนะนำของใคร และทำอะไรระหว่างที่ดู ซึ่งเป็นการวัดพฤติกรรมการใช้สื่อมวลชนที่มีความหลากหลาย

ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้สื่อมวลชน ระดับการศึกษา และความรู้

เป็นที่ยอมรับกันว่า สื่อมวลชนมีหน้าที่หลักประการหนึ่งคือการรายงานข่าวสาร (to inform) และบุคคลที่ใช้สื่อมวลชนก็สามารถมีความรู้เกี่ยวกับข่าวสารนั้นได้ในระดับหนึ่งแตกต่างกันไป โดยทั่วไปการใช้สื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กับความรู้ และมักเป็นความสัมพันธ์เชิงบวก กล่าวคือ เมื่อใช้สื่อมวลชนมากขึ้นก็ทำให้มีความรู้เพิ่มขึ้น เช่นกัน

โรเจอร์ (E.M. Rogers, 1969 : 101-102) ศึกษาถึงความสำคัญของการใช้สื่อมวลชนในฐานะที่เป็นตัวแปรแทรกในกระบวนการที่ทำให้ทันสมัย แสดงได้ดังภาพ

ตัวแปร 5 ตัวแรก คือ การอ่านออกเขียนได้ การศึกษา สถานภาพทางสังคม อายุ และการติดต่อกับสังคมภายนอก เป็นตัวแปรที่มาก่อนการใช้สื่อมวลชน หรือเป็นตัวแปรที่ทำให้บุคคลใช้สื่อมวลชน และผลจากการใช้สื่อมวลชนนี้ก่อให้เกิดการเข้าใจบทบาทของผู้อื่น การยอมรับนวัตกรรมได้เร็วขึ้น ความรู้ทางการเมือง แรงจูงใจไม่ล้มฤทธิ์ และความมุ่งหวังทะเยอทะยาน ซึ่งเป็นความทันสมัยในความหมายของโรเจอร์

เมื่อแยกตัวแปรบางตัวออกมาเขียนใหม่ ดังนี้

education ———> mass media exposure ———> political knowledge

ก็อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาเป็นตัวสนับสนุนหรือกำหนดการใช้สื่อมวลชน และผลจากการใช้สื่อมวลชนก็ทำให้มีความรู้ทางการเมือง โรเจอร์กล่าวถึงความสัมพันธ์ของสามตัวแปรนี้ว่า การศึกษามีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการใช้สื่อมวลชน และการใช้สื่อมวลชนก็มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความรู้ทางการเมือง

เมื่อพิจารณาเฉพาะตัวแปรการใช้สื่อมวลชนและตัวแปรความรู้ทางการเมือง จากการศึกษาของโรเจอร์ ก็พบว่าการใช้สื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อความรู้

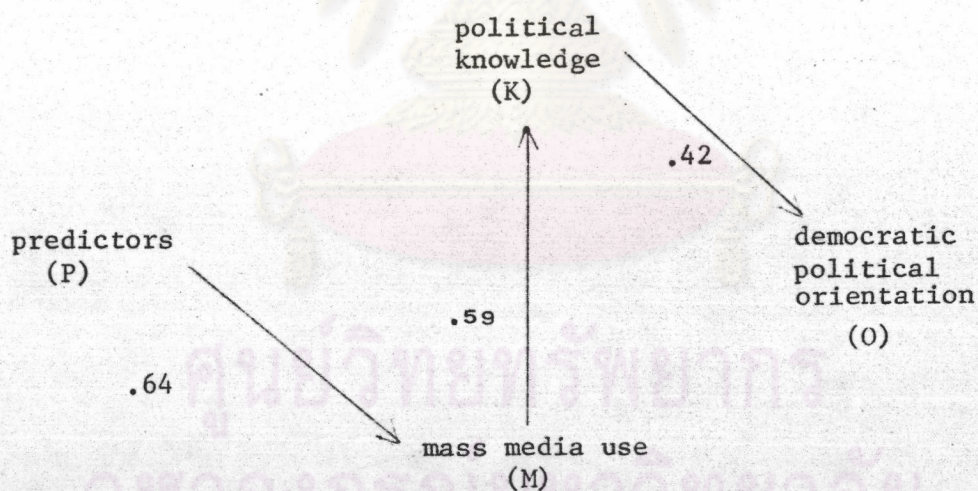
ผลสรุปทำนองเดียวกันนี้ ยังพบในหนังสือของแชรรมม์ (W.Schramm, 1964 : 75-76) ซึ่งได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการใช้สื่อมวลชนกับความรู้ทางการเมืองของชาวอียิปต์จากงานวิจัยของฮิราบายาชิ และเอลคาทิบ (G.H. Hirabayashi and M.F. El Khatib, 1958) ว่า บุคคลที่ใช้สื่อมวลชนสามารถมีความรู้และตอบคำถามได้ถูกต้องมากกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับบุคคลที่ไม่ใช้สื่อมวลชน และแชรรมม์ยังได้อ้างถึงงานวิจัยของคอยชแมน (P.J. Deutsehmann, 1963) ซึ่งได้แบ่งชาวโคลัมเบียออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ใช้สื่อมวลชนมาก กับกลุ่มที่ใช้สื่อมวลชนน้อย พบว่ากลุ่มที่ใช้สื่อมวลชนมาก มีความรู้สูงกว่ากลุ่มที่ใช้สื่อมวลชนน้อย

นอกจากนี้ในงานวิจัยของฟราย (F.W. Frey, 1966) ในตุรกี และงานวิจัยของแมคเล็ดและคณะ (J.M. McLeod and others, 1967) ในเอกวาดอร์ ก็ให้ผลเช่นเดียวกัน (อ้างใน E.M. Rogers, 1969)

จากหลักฐานดังกล่าวจะเห็นว่า การใช้สื่อมวลชนนั้น มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับ ความรู้ของประชาชนผู้รับสาร อย่างไรก็ตาม แชรรมก็ได้ตั้งข้อสังเกตว่า การใช้สื่อมวลชน มิใช่เป็นตัวแปรตัวเดียวที่ทำให้ผู้รับสารมีความรู้ การศึกษาก็ดูเหมือนจะทำให้เกิดความแตกต่างของความรู้ได้ด้วย จากคำกล่าวนี้ แชรรมก็ยอมรับว่า การศึกษาเป็นตัวแปรที่มี อิทธิพลตัวหนึ่งที่ทำให้ผู้รับสารมีความรู้แตกต่างกัน

บิชอป (M.E. Bishop, 1973 : 60-67) ศึกษาการใช้สื่อมวลชนกับการ ปรับตัว เข้ากับการเมืองแบบประชาธิปไตยของประชาชนในลิมา ประเทศเปรู โดยมีสมมติฐาน ว่า การใช้สื่อมวลชนทำให้มีความรู้ทางการเมืองและความรู้ทางการเมืองนำไปสู่การปรับตัว เข้ากับการเมืองแบบประชาธิปไตย และเขายังศึกษาถึงตัวแปรที่มาก่อนและอาจมีผลต่อการ ใช้สื่อมวลชนที่เรียกว่า predictors ซึ่งเป็นตัวทำให้ประชาชนแสวงหาข่าวสารทางการเมือง บิชอปวัด predictors นี้จากความสนใจในการเมืองของประชาชน

ความสัมพันธ์ของ 4 ตัวแปร ตามสมมติฐานของบิชอปแสดงได้ดังภาพ

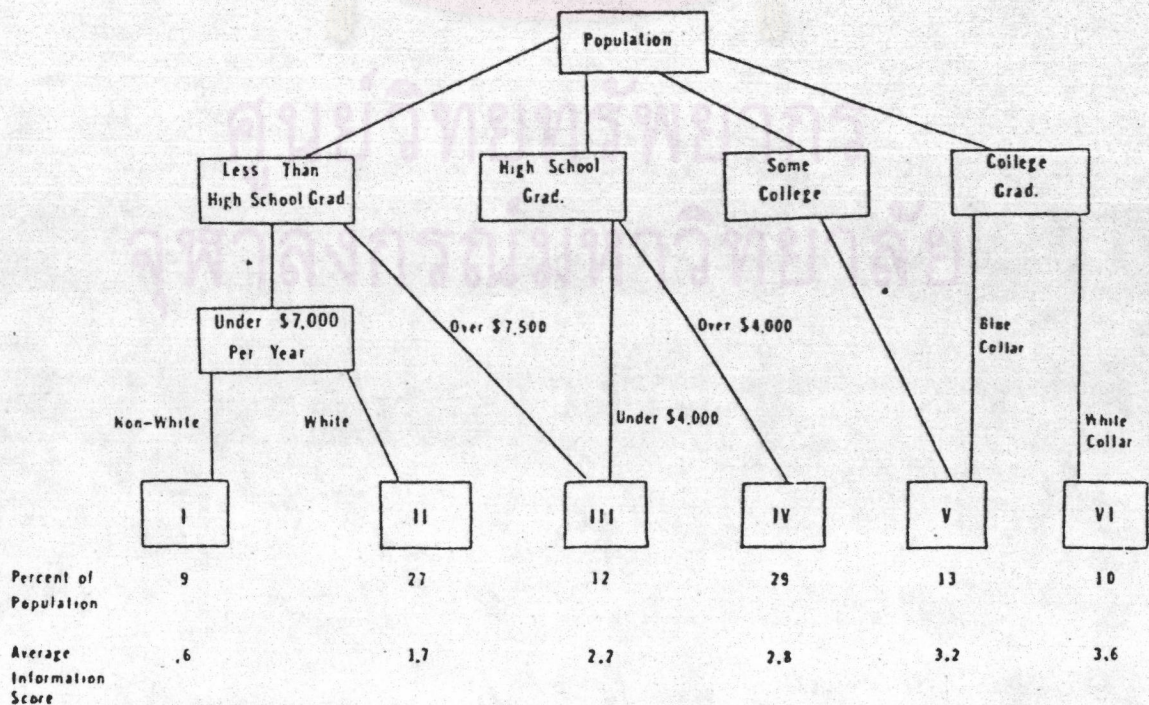

จะเห็นว่า predictors หรืออาจเรียกเป็นความสนใจการเมืองมีความสัมพันธ์กับการใช้สื่อมวลชน การใช้สื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กับความรู้ทางการเมือง และความรู้ทางการเมืองมีความสัมพันธ์กับการปรับตัว เข้ากับการเมืองแบบประชาธิปไตยของประชาชนตามลำดับ ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่แสดงมีนัยสำคัญทางสถิติทั้งสิ้น

นอกจากนี้ มีข้อปัจจัยศึกษาตัวแปรคุม (control variables) อีก 4 ตัว ได้แก่ การศึกษา อาชีพ อายุ และการหุดคย เรื่องการเมืองในหมู่ประชาชนเอง ซึ่งอาจเข้ามามีอิทธิพลต่อความรู้ทางการเมือง พบว่าในตัวแปรทั้ง 4 ตัวนี้ การศึกษามีความสัมพันธ์กับความรู้ เรื่องการเมืองของประชาชนสูงที่สุด มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ เท่ากับ .63

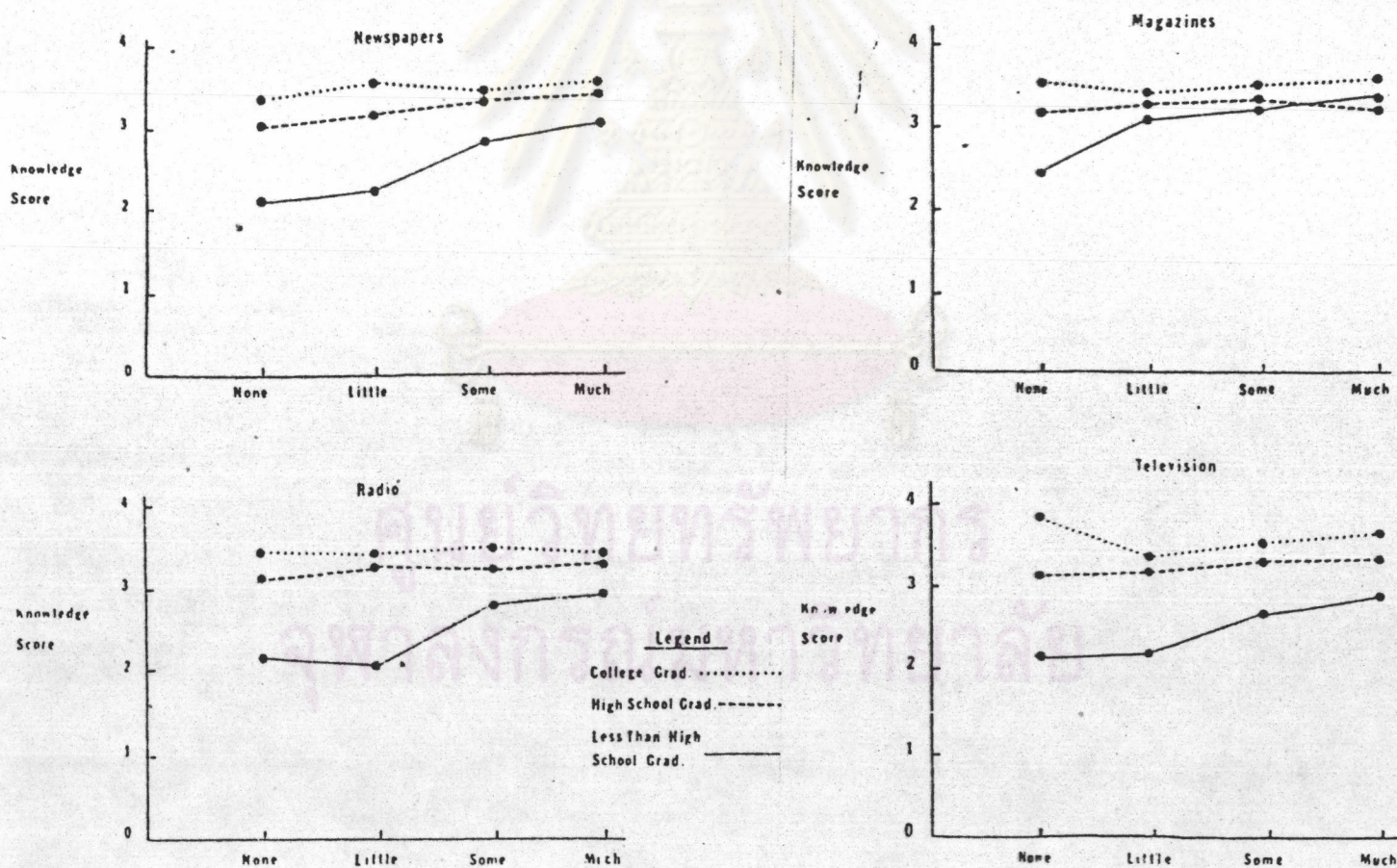
จากงานวิจัยของมิชอฟ กล่าวได้ว่า ทั้งการใช้สื่อมวลชนและระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์เชิงบวกสูงกับความรู้ทางการเมือง นั่นคือ บุคคลที่ใช้สื่อมวลชนมาก ก็อาจมีความรู้ทางการเมืองสูง และบุคคลที่มีการศึกษาสูงก็อาจมีความรู้ทางการเมืองสูงได้เช่นกัน มิชอฟได้สรุปอย่างมีเหตุผลว่า ประชาชนในลิม่า โดยเฉพาะผู้ใหญ่ เพศชาย สามารถทดแทนการขาดการศึกษาด้วยการใช้สื่อมวลชนให้มาก เพื่อยกระดับความรู้ทางการเมืองของตนเองขึ้น

โรบินสัน (J.Robinson, 1972 : 75-83) เป็นผู้หนึ่งที่สนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระดับการศึกษากับความรูู้ และ เขาก็พบว่าระดับการศึกษา เป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลสูงต่อความรู้ของผู้รับสาร โรบินสันยกตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของการศึกษาที่มีต่อความรู้จากงานวิจัยซึ่งแบ่งชาวอเมริกันที่มีระดับการศึกษาและรายได้ต่างกันออกเป็น 6 กลุ่ม ทั้ง 6 กลุ่มมีความรู้แตกต่างกันดังภาพ

คะแนนความรู้ได้มาจากการตอบคำถามเกี่ยวกับเรื่องตะวันออกไกล 4 ข้อ ตอบผิดหมดได้ 0 คะแนน ตอบถูกหมดได้ 4 คะแนน จะเห็นว่าในกลุ่มที่ 1 ซึ่งมีระดับการศึกษาต่ำ มีคะแนนความรู้เฉลี่ยเพียง .6 ในขณะที่กลุ่มที่ 6 ซึ่งมีระดับการศึกษาสูง มีคะแนนความรู้เฉลี่ยถึง 3.6 จากหลักฐานนี้ โรบินสันจึงกล่าววาระดับการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทั้ง 6 กลุ่มมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องตะวันออกไกลแตกต่างกัน

ต่อมาเขาได้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการใช้สื่อมวลชนกับความรู้ทางการเมืองของกลุ่มผู้รับสารที่มีระดับการศึกษาต่างกัน แสดงในรูปของกราฟดังนี้

จะเห็นได้ว่าในกลุ่มที่มีการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย มีความรู้สูงไม่ว่าจะใช้สื่อมวลชนหรือไม่ก็ตาม และเมื่อใช้สื่อมวลชนมากขึ้น ก็ดูเหมือนว่ามีผลต่อความรู้เพียงเล็กน้อย แต่ในกลุ่มที่มีการศึกษาดำกว่ามัธยม เมื่อไม่ใช้สื่อมวลชนจะมีความรู้ต่ำ และเมื่อใช้สื่อมวลชนมากขึ้น ก็จะมีความรู้เพิ่มขึ้นตามไปด้วย

ดังนั้น จากข้อมูลนี้ โรบินสันจึงสรุปว่า การใช้สื่อมวลชนสามารถทำให้เกิดความแตกต่างของความรู้ที่ได้รับ ทั้งนี้ยังต้องขึ้นอยู่กับระดับการศึกษาของผู้รับสารด้วย

การกำหนดเรื่องพิจารณา

แมคคอมส์ และชอว์ (M.E. McCombs and D.L. Shaw, 1972 : 176-187) ได้เสนอแนวความคิดว่าสื่อมวลชนทั้งหลายมีหน้าที่เป็นผู้กำหนดเรื่องหรือหัวข้อเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ในสังคมให้ประชาชนผู้รับสารทั่วไปได้รับทราบและตระหนักถึง ซึ่งเรียกว่าการกำหนดเรื่องพิจารณา (agenda-setting) บุคคลทั้งสองได้กล่าวว่า ผู้รับสารไม่เพียงแต่เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องหรือหัวข้อประเด็นต่าง ๆ ผ่านสื่อมวลชนเท่านั้น แต่ยังเรียนรู้ว่าจะให้ความสำคัญของเรื่องหรือหัวข้อประเด็นต่าง ๆ มากน้อยเพียงไรจากการที่สื่อมวลชนได้เน้นเอาไว้

นักวิชาการบางท่านเชื่อว่า การกำหนดเรื่องพิจารณานี้ น่าจะมีจุดเริ่มต้นมาจากความคิดของลิปแมน (Lippman, 1922) ที่ได้กล่าวว่าสื่อมวลชนมีบทบาทในการสร้างภาพต่าง ๆ ในสมองของคนเราและนอกจากนี้ โคเฮน (Cohen, 1963) ก็เป็นอีกผู้หนึ่งซึ่งกล่าวถึงอิทธิพลของหนังสือพิมพ์ในการบอกกับผู้อ่านว่าเรื่องอะไรที่ควรที่จะคิด ซึ่งคล้ายคลึงกับแนวความคิดในเรื่องหน้าที่ของสื่อมวลชนในการกำหนดเรื่องพิจารณาของแมคคอมส์และชอว์

แบบจำลองของการกำหนดเรื่องพิจารณาแสดงให้เห็นถึงประสิทธิผลของสื่อมวลชนในการเป็นผู้ให้ข่าวสาร และเรื่องใดที่สื่อมวลชนให้ความสนใจมากที่สุดก็จะถูกรับรู้ว่าเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด แสดงได้ดังนี้ (สวณิต ยมาภัย และระวีวรรณ ประกอบผล 2528:81)

ประเด็นปัญหา	การให้ความสนใจเสนอข่าวสารของสื่อมวลชน	การรับรู้ที่ตามมาของประชาชนต่อประเด็นนั้น
X_1		
X_2		
X_3		
X_4		
X_5		
X_6		

X_1 X_4 และ X_6 ได้รับความสนใจเสนอมาก ก็ได้รับการพิจารณาว่ามีความสำคัญมาก แนวความคิดนี้ มิได้แสดงว่าสื่อมวลชนมีจุดมุ่งหมายที่จะมีบทบาทในประเด็นใดประเด็นหนึ่งแค่สื่อมวลชนทำหน้าที่เป็นผู้เลือกสรรกลั่นกรอง (gatekeeper) มากกว่า

มีข้อนำสัง เกตว่าลักษณะของผลที่เกิดจากการ เสนอข่าวสารของสื่อมวลชนตามแนวความคิดนี้เป็นผลทางด้านความรู้ความ เข้าใจของผู้รับสาร เกี่ยวกับประเด็นที่สื่อมวลชน เสนอ (เสนอ เรื่องใดมากคนก็จะรู้ เรื่องนั้นมาก) มากกว่าที่จะ เป็นผลทางด้านทัศนคติหรือพฤติกรรม

การเรียนรู้

แนวคิด เกี่ยวกับการ เรียนรู้มักมีพื้นฐานมาจากหลักการสิ่ง เร้าและการตอบสนอง กล่าวคือเมื่อบุคคลได้รับสิ่งเร้า ก็จะมีการตอบสนองต่อสิ่งเร้านั้นต่าง ๆ กันไป และก่อให้เกิดการเรียนรู้ขึ้น

ลูเซียน พาย (L.M.Pye, 1966 : 43-46) อธิบายถึงขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการเรียนรู้ (learning process) ว่ามี 4 ขั้นตอนได้แก่

ขั้นแรก เรียกว่ากระบวนการเรียนรู้ในขั้นมูลฐานซึ่ง เป็นช่วงที่ทารกจะได้รับการฝึกฝนให้เป็นสมาชิกของสังคม ระดับการเรียนรู้ในขั้นนี้ เป็นระดับแห่งการเริ่มรู้

ขั้นที่สอง เป็นขั้นที่ความรู้ต่าง ๆ ที่ได้เรียนรู้มานั้นสะสมเพิ่มพูนกันเป็นประสบการณ์ มีอิทธิพลต่อจิตใจสำนึกที่ไปกำหนดบุคลิกภาพมูลฐานของบุคคล ในระดับนี้บุคคลจะมีจิตสำนึกว่า ตนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีความรู้ความเข้าใจต่าง ๆ มีเอกลักษณ์(identity) มีวุฒิภาวะ(mature) ในขั้นนี้ครอบครัวและสถาบันการศึกษาจะช่วยปลูกฝังความรู้ ทัศนคติ ค่านิยมต่าง ๆ ได้มาก

ขั้นที่สาม เป็นขั้นที่บุคคลได้รับการเรียนรู้มากขึ้น และขยายขอบเขตกว้างออกไปอีก ในการเริ่มมีความรู้สึกต่อโลกรอบ ๆ ตัว มีความเข้าใจในเหตุการณ์ต่าง ๆ ในขั้นนี้ บทบาทของสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในทางสังคม เช่น กลุ่มหรือองค์การต่าง ๆ ในสังคม สื่อมวลชน จะเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อการเรียนรู้ของบุคคล

ขั้นสุดท้าย เป็นขั้นที่บุคคลมีความรู้ความเข้าใจลึกซึ้งมากขึ้น มีบทบาททางสังคม สามารถมีทัศนคติต่าง ๆ ที่ปรับเข้ากับวัฒนธรรมทางสังคมได้

ดอว์สันและพรีวิทท์ (R.E. Dawson and K.Prewitt, 1969 : 63-64)

กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ไว้ว่ามีได้ 2 ทางคือ ทางแรกเกิดจากการสั่งสอนโดยตรงหรือจากการปลูกฝังได้แก่ การใช้วิธีสอน ซึ่งมีกำหนดระยะเวลาแน่นอน มีหลักสูตรและวางแผนการสอนตลอดจนวิธีการที่จะใช้สอนอีกด้วย และอีกทางหนึ่งคือจากการเรียนรู้โดยไม่ตั้งใจหรือแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งความรู้อาจได้มาจากกลุ่มเพื่อน กลุ่มสมาคม ครอบครัว จากการพูดคุยปะทะสังสรรค์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในกลุ่มหรือระหว่างกลุ่มของบุคคลในองค์การต่าง ๆ เป็นต้น โดยไม่มีการวางแผนล่วงหน้าหรือวางแผนหลักสูตรการเรียนการสอนไว้เลย

สรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงหรือการรักษาไว้ซึ่งพฤติกรรมของบุคคลที่เกิดจากการเรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อมภายหลังจากมีปฏิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าแล้ว สิ่งเร้าก็คืออิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมอันได้แก่ อิทธิพลของชุมชนและจากปรากฏการณ์ทางสังคมที่บุคคลได้สัมผัสรับรู้เห็นกับอิทธิพลจากสถาบันทางสังคมที่อยู่รอบตัว เช่น ครอบครัว สถาบันการศึกษา กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ และสื่อมวลชน เป็นต้น

อิทธิพลของสิ่งเร้าต่อการเรียนรู้ดังกล่าวสามารถอธิบายแยกแยะได้ดังนี้

1. อิทธิพลจากชุมชนและจากปรากฏการณ์ทางสังคมที่บุคคลได้สัมผัสเห็น เกิดจากการที่บุคคลได้รับการถ่ายทอดค่านิยมและปทัสถานทางสังคม ตลอดจนพฤติกรรม ที่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับบทบาททางสังคมและแบบแผนวัฒนธรรมทางสังคม รวมถึงความผูกพันกับชุมชน การเริ่มมีทัศนคติต่อจารีตประเพณี คอระเบียบกฎเกณฑ์และการเรียนรู้ เรื่องต่าง ๆ จากสังคม

2. อิทธิพลจากสถาบันทางสังคม สถาบันทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ คือ

สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันพื้นฐานในการสร้างการเรียนรู้ให้แก่บุคคล เพราะช่วงเวลาที่มนุษย์อาศัยอยู่กับครอบครัว เป็นช่วงระยะเวลาที่ค่อนข้างยาวนาน การเรียนรู้ในวัยเยาว์ของบุคคลนี้จะเป็นการเรียนรู้ที่ฝังแน่น ซึ่งมีผลต่อบุคลิกภาพและความคิด ตลอดจนทัศนคติของบุคคล เมื่อเจริญเติบโต เป็นผู้ใหญ่

สถาบันการศึกษา เป็นสถานที่ให้การเรียนรู้แก่บุคคลทั้งทางตรงและทางอ้อมก่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจ รวมทั้งทัศนคติต่าง ๆ ที่กว้างขวางยิ่งขึ้น เพราะปัจจุบันบุคคลใช้เวลาเกือบครึ่งหนึ่งของชีวิตอยู่กับการศึกษานับตั้งแต่อายุเข้าเกณฑ์ศึกษาภาคบังคับ จึงทำให้สถาบันการศึกษามีบทบาทต่อการเรียนรู้ของบุคคลไม่น้อยไปกว่าสถาบันครอบครัวเลย

กลุ่มเพื่อน มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ต้องมีการคบค้าสมาคมติดต่อกัน โดยเฉพาะในสังคมสมัยใหม่ บุคคลมักแยกตัวออกจากครอบครัว จึงทำให้บทบาทของสถาบันครอบครัวลดน้อยลง แต่กลุ่มเพื่อนก็เข้ามามีอิทธิพลในการตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมและการสร้างทัศนคติความเชื่อให้แก่บุคคล

กลุ่มอาชีพ การประกอบอาชีพถือได้ว่าเป็นเรื่องจำเป็นในการดำรงชีวิต ทั้งของตนเองและครอบครัว ด้วยเหตุนี้เมื่อบุคคลประกอบอาชีพในหน่วยงานแห่งหนึ่งแห่งใด

ขององค์การบริหารหรือเอกชนก็ตาม เป็นระยะเวลาานาน ๆ ก็จะทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกผูกพันกับหน่วยงานตลอดจนเกิดการยอมรับในสภาพความเป็นอยู่ กฎเกณฑ์หรือระเบียบแบบแผนของหน่วยงานที่ตนทำการประกอบอาชีพนั้น ๆ ทำให้หน่วยงานมีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมถ่ายทอดบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะคติ โลกทัศน์ ซึ่งก่อให้เกิดการเรียนรู้ขึ้น

สื่อมวลชน นักวิชาการทางด้านนิเทศศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ต่างยอมรับบทบาทของสื่อมวลชนที่มีต่อชีวิตมนุษย์ในแง่ที่ว่าสื่อมวลชนมีอิทธิพลในการให้ความรู้ และชักจูงโน้มน้าวใจ ดังเช่นที่ ชแรมม์(W. Schramm, 1964) ได้กล่าวว่าสื่อมวลชนจะทำหน้าที่สร้างความตื่นตัวให้บุคคลทั่วไปเกิดความสำนึกในมาตรฐานของชีวิตในทางสังคมด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง สื่อมวลชนจะทำหน้าที่ให้ความรู้ และชักจูงใจประชาชนให้เกิดความรู้และความเข้าใจในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะทาง เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ฯลฯ ได้เป็นอย่างดี

สำหรับสัมฤทธิ์ผลที่เกิดจากการเรียนรู้นั้น บลูม(B.S. Bloom, 1967 : 33) ชี้ให้เห็นว่ามีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ความรู้ (knowledge) ทำให้ทราบถึงความสามารถในการจำ และระลึกถึง เหตุการณ์หรือประสบการณ์ที่เคยพบมาแล้วแบ่งออกเป็น
 - 1.1 ความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาวิชาโดยเฉพาะ
 - 1.2 ความรู้เกี่ยวกับวิธีและการดำเนินการที่เกี่ยวกับสิ่งหนึ่งสิ่งใด
 - 1.3 ความรู้เกี่ยวกับการรวบรวมแนวความคิดและโครงสร้าง
2. ความเข้าใจ(comprehension) ทำให้ทราบถึงความสามารถในการใช้ สติปัญญาและทักษะเบื้องต้น แบ่งออกเป็น
 - 2.1 การแปลความ คือ แปลความจากแบบหนึ่งไปสู่อีกแบบหนึ่ง โดยรักษา ความหมายเดิมได้ถูกต้อง
 - 2.2 การตีความ คือ ขยายจากเนื้อหาเดิมด้วยการสร้างขึ้นด้วยรูปแบบใหม่

นอกจากนี้ เมอร์ดิซ (P.Merdith, 1961) ได้กล่าวถึงระดับความรู้ของบุคคลว่าจำเป็นต้องมีองค์ประกอบ 2 ประการคือ ความเข้าใจ (understanding) และการคงอยู่ (retaining) เพราะความรู้หมายถึง ความสามารถจดจำได้ในบางสิ่งบางอย่างที่เคยเข้าใจมาแล้ว ดังนั้นตามความหมายนี้ เมื่อผู้รับสารได้รับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมย่อมสามารถก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาและจดจำเนื้อหาเหล่านั้นได้

สิ่งแวดล้อม : ความหมายและปัญหา

ศุภวิทย์ เปียนพงศ์สานต์ ได้กล่าวไว้ว่า สิ่งแวดล้อม (environment) โดยทั่ว ๆ ไปหมายถึง ทุกสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ครอบคลุมถึงสิ่งที่ป็นรูปธรรม หรือสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (physical environment) เช่น ดิน น้ำ อากาศ สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ และสิ่งที่ป็นนามธรรม เช่น ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี อย่งไรก็ดี บุคคลมีความเข้าใจในความหมายของคำว่าสิ่งแวดล้อมแตกต่างกันไป บ้างก็หมายถึง เฉพาะสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (natural environment) บ้างก็หมายถึงสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมทางสังคม (social environment) ซึ่งหมายถึงสภาพแวดล้อมที่บุคคลต้องเผชิญอยู่ในสังคมที่มีผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิต บางคนได้ยืนยันคำว่าสิ่งแวดล้อมก็นึกไปถึงป่าเขาลำเนาไพรที่มีอากาศบริสุทธิ์และลำธารที่มีน้ำใสสะอาด แต่บางคนก็นึกไปถึงสิ่งแวดล้อมที่อยู่ใกล้ตัวที่สุด เช่น เสียงรบกวนจากการจราจร และบางคนก็อาจนึกไปถึงว่าสิ่งแวดล้อมนี้จะต้องเกี่ยวกับนิเวศวิทยา

บุคคลอาจมีความเข้าใจคำว่าสิ่งแวดล้อมไม่ค่อยเหมือนกัน แต่อย่างไรก็ตามในเชิงวิชาการ สิ่งแวดล้อมมีความหมายครอบคลุมถึง

1. สิ่งแวดล้อมทางชีวกายภาพ (biophysical environment) ได้แก่ องค์ประกอบต่าง ๆ ของธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ ดิน น้ำ อากาศ สัตว์ป่า ฯลฯ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น อาคาร รถยนต์ เสียง มลพิษ ฯลฯ
2. สิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม (socio-economic environment) ได้แก่ สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น มีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น วิถีการดำรงชีวิต โครงสร้างทางเศรษฐกิจ ประเพณี วัฒนธรรม เป็นต้น

ปัจจุบันนี้มนุษย์ให้ความสนใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เนื่องจากว่ามีปัญหาเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมไม่น้อย ปัญหาสิ่งแวดล้อม (environmental problems) หมายถึงปัญหาความเสื่อมโทรมในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ (environmental deterioration) ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม อันมีสาเหตุมาจากการกระทำของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการพัฒนา ขอบเขตของปัญหาสิ่งแวดล้อมแบ่งได้เป็น 4 ระดับ ดังนี้

1. ปัญหาสิ่งแวดล้อมระดับโลก (global environmental problems) หรือวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม (environmental crisis) ซึ่งกำลังคุกคามโลกอยู่ เป็นต้นว่าปัญหาสารเคมีที่เป็นอันตราย มลพิษทางทะเล ปัญหาจากปฏิกิริยาเรือนกระจก การทำลายชั้นโอโซนในบรรยากาศ การร่อยหรอของป่าไม้เขตร้อน การใกล้สูญพันธุ์ของสัตว์ป่า ปัญหาเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อทั่วโลก

2. ปัญหาสิ่งแวดล้อมระดับภูมิภาค (regional environmental problems) หมายถึง ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก เช่น

ปัญหาสิ่งแวดล้อมของกลุ่มประเทศแคริบเบียน ซึ่งมีอยู่ 28 ประเทศ ที่มีสิ่งแวดล้อมทางทะเลและชายฝั่งร่วมกัน กำลังประสบปัญหาความเสื่อมโทรมเนื่องจากการท่องเที่ยวและการรั่วไหลของน้ำมันในทะเลจากเรือบรรทุกน้ำมัน

ปัญหาสิ่งแวดล้อมของภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก ประเทศทั้งหลายในภูมิภาคนี้กำลังเผชิญปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ น้ำและดิน การลดลงอย่างรวดเร็วของพื้นที่ป่าไม้ การชะล้างพังทลายของดิน การขยายตัวของสลัม ฯลฯ

3. ปัญหาสิ่งแวดล้อมระดับประเทศ ปัญหาในแต่ละประเทศนั้น มีความรุนแรงแตกต่างกันไป ถ้าเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อประชาชนจำนวนมากมีความเสียหายต่อสุขภาพมนุษย์ ชีวิตสัตว์และพืช จนถึงขนาดที่รัฐบาลจำต้องพยายามหาทางแก้ไขปัญหาแล้ว ถือว่าเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมระดับประเทศหรือระดับชาติ เป็นต้นว่าการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ปัญหาอากาศเป็นพิษ

4. ปัญหาสิ่งแวดล้อมระดับท้องถิ่น บ่อยครั้งที่ปัญหาสิ่งแวดล้อมมีขอบเขตของผลกระทบจำกัด กล่าวคือมีผลกระทบเฉพาะระดับท้องถิ่น เช่น ปัญหาน้ำเน่าเสีย ปัญหาขยะ ปัญหาการก่อสร้างเสียงดังรบกวน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เวดและชแรมม์(S.Wade and W. Schramm, 1969) ศึกษาสื่อมวลชนในฐานะที่เป็นแหล่งความรู้เกี่ยวกับกิจการสาธารณะ วิทยาศาสตร์และสุขภาพ พบว่า ปริมาณและความสม่ำเสมอในการอ่านหนังสือพิมพ์มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความรู้

เบคเกอร์และดันวูดี้(L. Becker and S. Dunwoody, 1987) ศึกษาเรื่องการใช้สื่อ ความรู้เกี่ยวกับกิจการสาธารณะ และการลงคะแนนเสียงในการเลือกตั้งท้องถิ่น พบว่าการอ่านหนังสือพิมพ์มีความสัมพันธ์สูงอย่างคงเส้นคงวากับความรู้ ต่างจากการดูโทรทัศน์ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่ำกับความรู้

แชฟฟีและชลูเดอร์(S. Chaffee and J. Schleuder, 1986) ศึกษาเรื่องการวัดและผลของการเอาใจใส่ต่อข่าวจากสื่อ พบว่าการอ่านหนังสือพิมพ์มีความสัมพันธ์กับความรู้ สูงกว่าการดูโทรทัศน์ แต่เมื่อควบคุมระดับความรู้ที่ผู้รับสารรู้มาก่อน (initial knowledge level) พบว่าการดูโทรทัศน์ก่อให้เกิดความรู้ในหมู่ผู้รับสารได้มากเท่า ๆ กับการอ่านหนังสือพิมพ์

คัลเบิร์ตสันและสเต็มเพิล(H.G. Culbertson and G.H. Stempel III, 1986) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการใช้สื่อมวลชนกับความรู้ของประชาชน พบว่า การอ่านหนังสือพิมพ์แบบเจาะจงมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความรู้ใกล้เคียงกับการอ่านหนังสือพิมพ์แบบทั่วไป ส่วนการดูโทรทัศน์แบบเจาะจงมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความรู้สูงกว่าการดูโทรทัศน์แบบทั่วไป

สโตรแมนและเซลต์เซอร์(C.A. Stroman and R.Seltzer, 1990) ศึกษาถึงการใช้อินเทอร์เน็ตกับความรู้เรื่องโรคเอดส์ พบว่าคนที่อ่านหนังสือพิมพ์

แต่ไม่ดูโทรทัศน์มีความรู้เรื่องโรคเอดส์สูง และคนที่ดูโทรทัศน์แต่ไม่อ่านหนังสือพิมพ์มีความรู้เรื่องโรคเอดส์ต่ำ ส่วนคนที่อ่านหนังสือพิมพ์และดูโทรทัศน์ทุกวันต่างก็มีความรู้เรื่องโรคเอดส์สูง และคนที่ไม่อ่านหนังสือพิมพ์และไม่ดูโทรทัศน์เลย มีความรู้เรื่องโรคเอดส์ต่ำ

อำพล สิงห์โกวินทร์ และสวัสดิ์ กฤตรัชคณันท์ (2516) สำรวจอิทธิพลของการสื่อสารต่อความตื่นตัวทางการเมืองของประชาชนในอำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด และอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า โอกาสการฟังวิทยุและการอ่านหนังสือพิมพ์มีส่วนสำคัญที่ทำให้ราษฎรในท้องถิ่นชนบทดังกล่าวมีความรู้ความเข้าใจทางการเมือง

เพ็ญศรี ปิยะรัตน์ (2518) ศึกษาเรื่องความรู้ ทักษะคิด และการปฏิบัติตนเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวของสตรีในวัยเจริญพันธุ์ ณ หมู่บ้านชอยเสนานิคม 2 บางเขน พบว่าสตรีที่อ่านหนังสือพิมพ์สม่ำเสมอ มีความรู้ในวิธีคุมกำเนิด เห็นด้วยกับการวางแผนครอบครัวและใช้วิธีคุมกำเนิดสูงกว่าสตรีที่ไม่ได้อ่านหนังสือพิมพ์ และยังพบอีกว่าไม่ว่าสตรีที่มีการศึกษาสูงหรือต่ำก็ตาม ถ้าได้อ่านหนังสือพิมพ์แล้ว จะมีความรู้เกี่ยวกับวิธีการคุมกำเนิด และใช้วิธีการคุมกำเนิด สูงกว่าสตรีที่ไม่ได้อ่านหนังสือพิมพ์

เสรี วงษ์มณฑา (2520) สำรวจความเห็นทางการเมืองของนักศึกษาไทยจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พบว่า การที่นักศึกษาเปิดรับข่าวสารทางการเมืองจากหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วิทยุ และโทรทัศน์นั้น มีความสัมพันธ์กับการรับรู้ความสำคัญทางการเมือง ยิ่งให้ความสนใจและรับฟังข่าวสารทางการเมืองจากสื่อมวลชนมากเท่าไร ก็ยิ่งจะมีแนวโน้มตระหนักถึงความสำคัญของการเมืองตามไปด้วย

บุญรُب สักคิมณี (2524) วิเคราะห์ข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อมในหนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทย 12 ฉบับที่ตีพิมพ์ในกรุงเทพมหานครระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงตุลาคม 2522 พบว่าหนังสือพิมพ์ข่าวพาณิชย์ เสนอข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม เป็นปริมาณมากที่สุด และหนังสือพิมพ์ไทย เสนอในปริมาณน้อยที่สุด สำหรับค่าเฉลี่ยของความถี่ในการเสนอข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อมปรากฏว่าหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ มีความถี่ในการเสนอข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อมมากที่สุด ส่วนหนังสือพิมพ์ตะวันออกมีความถี่ในการเสนอค่าที่ต่ำที่สุด เนื้อหาที่หนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่เสนอคือ

ข่าวสารเกี่ยวกับวัตถุมงคล นโยบายด้านสิ่งแวดล้อม อากาศ พลังงาน และน้ำมากที่สุด ส่วนเนื้อหาที่หนังสือพิมพ์นำเสนอมีเรื่องเกี่ยวกับดิน ชยะ ผังเมือง สัตว์ป่า สัตว์น้ำและแร่ธาตุ

นฤมล ศรีสว่าง (2532) ศึกษาถึงปริมาณและปัญหาการนำเสนอข่าวด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ในหนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทย 9 ฉบับ ระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงธันวาคม 2530 พบว่า ข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้-สัตว์ป่า เป็นข่าวสารที่หนังสือพิมพ์รายวันทั้ง 9 ฉบับ มีความถี่ในการนำเสนอมากที่สุด หนังสือพิมพ์ที่มีความถี่ในการนำเสนอข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติมากที่สุด ได้แก่ หนังสือพิมพ์สยามรัฐ รองลงมาได้แก่ มติชน ไทยรัฐ และเดลินิวส์ ตามลำดับ ส่วนหนังสือพิมพ์ที่มีปริมาณข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติสูงสุดได้แก่ หนังสือพิมพ์สยามรัฐ รองลงมาได้แก่ มติชน เดลินิวส์ ไทยรัฐ และเดลินิวส์ ตามลำดับ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย